

Yazar Bilgileri Author(s)

İdris POLAT

Diyaret İşleri Başkanlığı

polatidris1@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2333-9862

Künye Bilgisi

Ebû Abdullah el-Büstî, *er-Riâye*.

İstanbul: İsam Yayınları, 2022.

538 sayfa.

ISBN: 9786256123960.

Anahtar Kelimeler / Keywords

Tasavvuf / Sufism

Makamlar / Spiritual Stations

Seyrüsülûk / Sulûk

Büstî / Bustî

er-Riâye / al-Ri'âya

Kitap İncelemesi / Book Review

Makale Tarihleri / History of Article

Geliş Tarihi / Received

25/05/2025

Kabul Tarihi / Accepted

28/06/2025

Atıf / Citation

Polat, İdris. “Ebû Abdullah el-Büstî, er-Riâye”. *Kitabiyat İlahiyat Araştırmaları İnceleme-Eleştiri Dergisi* 3/1 (Haziran 2025), 45-60.

Tasavvuf düşüncesinde hâller ve makamlar, sâlikin seyrüsülûk yolculuğunda geçirdiği manevi evreleri ve ulaştığı ahlaki tekâmül derecelerini ifade eden temel kavramlardır.¹ İlk dönem sûfîleri bu manevi evreleri doğrudan yaşantı yoluyla tecrübe etmiş, bunları teorik bir sistem içinde sunmaktan ziyade bireysel yaşantı aktarımıyla ifade etmişlerdir. Zamanla bu tecrübeler kavramsallaştırılmış ve sûfî literatürde müstakil eserlerin konusu hâline gelmiştir. Özellikle V./XI. yüzyıldan itibaren sûfîler tarafından kaleme alınan birçok eser, seyrüsülûkün aşamalarını sistematik şekilde açıklamayı hedeflemiştir.² Bu gelenek içinde konumlandırılabilen olan *er-Riâye*, Ebû Abdullah Muhammed el-Büstî³ tarafından VI./XII. yüzyılda kaleme alınmış önemli bir eserdir.

Bu makalede, Büstî'nin *er-Riâye* adlı eseri üzerine yapılan bir doktora çalışmasına dayanılarak eserin tasavvuf literatüründeki yeri, yapısal özellikleri, temel kaynakları ve özgün yönleri ele alınacaktır.⁴ Çalışma,

¹ Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, thk. Emin Muhammed Abdülvehhâb-Muhammed es-Sâdık el-Ubeydî (Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, 1999), 11/355; Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît* (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2005), 1152; Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Komisyon (Küveyt: Matbaatü'l-hükûme, 1965), 33/308.

² İdris Polat, *Ebû Abdullah el-Büstî ve er-Riâye Adlı Eseri (Tahkik ve Tahlil)* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023).

³ Ebû Abdullah Muhammed b. İbrahim b. Ahmed el-Büstî, *er-Riâye* (Bursa: İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Haraççıoğlu, nr. 765), 1a.

⁴ Bu çalışma, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Tasavvuf Bilim Dalı'nda 2023 yılında

doğrudan müellifin eserine dayalı özgün bir doktora araştırmasının bulgularını esas almakta; bu yönüyle eserin klasik sûfî literatür içindeki konumunu yeni bir bakış açısıyla değerlendirme imkânı sunmaktadır. Müellifin yaşadığı dönem itibarıyla tarikatların kurumsallaşma sürecine tanıklık ettiği, tasavvufun ilmî çevrelerde daha fazla kabul gördüğü ve sûfî literatürün zenginleştiği bir ortamda eserini kaleme aldığı görülmektedir. *er-Riâye*, sadece kırk bir makamı değil, aynı zamanda seksen dokuz hâli de detaylı biçimde ele alarak dönemindeki diğer eserlerden ayrılan kapsamlı bir tasnif örneği sunmaktadır. Bu tasnif, sadece sayı bakımından değil; tertip mantığı, sınıflandırma biçimi ve kavramlara yüklenen anlam bakımından da eseri özgün kılmaktadır.

Literatürde Büstî'ye ve *er-Riâye* adlı eserine dair yapılan akademik bir çalışma yoktur. Eser, uzun yıllar boyunca ihmal edilmiş ve yanlış nispetlerle başka müelliflere izafe edilmiştir.⁵ Bu nedenle, eserin gün yüzüne çıkarılarak analiz edilmesi, tasavvuf araştırmaları açısından önemli bir boşluğu dolduracaktır. Bu makale, söz konusu eksikliği gidermeye yönelik bir çabanın ürünü

savunduğumuz “Ebû Abdullah Muhammed el-Büstî'nin (ö. 584/1188) *er-Riâye* Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili” isimli doktora tezimizden geliştirilerek üretilmiştir.

⁵ Fuat Sezgin (1924-2018), Muhâsibî'nin (ö. 243/857) *er-Riâye* isimli eserinin yazma nüshalarının bulunduğu kütüphaneleri zikretmiş, dipnot olarak Brokelman'ın Mısır Dârü'l-kütübî'l-Mısriyye Tasavvuf Bölümü 84 numarada kayıtlı olan; ancak müellifin adı yazılmayan *Kitâbü'r-riâye fî tahsîli'l-makâmâtî'l-mezkûrati fî kitâbillâhi teâlâ min makâmâtî'l-yakîn li's-sâlikîn* adlı eserin de Muhâsibî'ye aidiyetini zikrettiğine işaret etmektedir. bk. Fuat Sezgin, *Târîhü't-türâsi'l-Arabî*, çev. Mahmûd Fehmî Hicâzî (Riyad: İdâretü's-sekâfe ve'n-neşr bi-Câmiati'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 1991), 6/115.

olarak hem tahkik sürecine dair teknik bilgileri hem de eserin içeriksel tahlilini bir araya getirmektedir.

Çalışmanın amacı, Büstî'nin eseri üzerinden tasavvufun ahlaki boyutuna dair klasik dönemde yapılan derinlikli analizleri ortaya koymak ve bu bağlamda *er-Riâye*'nin seyrüsülûk literatürüne katkılarını değerlendirmektir. Bu çerçevede eserin yapısı, kaynakları, yöntemi ve literatürdeki yeri; dört ana başlık altında incelenecek hem metinsel özellikleri hem de tarihî konumu dikkate alınarak değerlendirilecektir.

1. Müellif ve Eser Hakkında Genel Bilgiler

Büstî VI./XII. yüzyılda yaşamış, tasavvufun kurumsallaşma evresine tanıklık etmiş sûfî müelliflerdendir. Nispetiyle anlaşıldığı üzere doğum yeri Büst'tür; ancak hayatının önemli kısmını Erbil, Hasankeyf, Sincar, Nusaybin ve Ahlat gibi beldelerde geçirmiştir.⁶ Gezgini bir sûfî olan Büstî, tasavvufi bilgiyi yalnızca teorik değil aynı zamanda pratik boyutuyla harmanlayarak eserine aktaran bir müelliftir. Hakkındaki biyografik bilgiler sınırlı olmakla birlikte başta İbnü'd-Dübeysî (ö. 637/1239) ve İbnü'l-Müstevfî (ö. 637/1239) gibi tarihçilerin aktarımları, onun tasavvufi çevrelerde etkin bir şahsiyet olduğunu göstermektedir.⁷ “Zâviyetü'l-Büstî” adının

⁶ Polat, *Ebû Abdullah el-Büstî ve er-Riâye Adlı Eseri (Tahkik ve Tahlil)*, 35-39.

⁷ Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehabî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dârü'l-garbi'l-İslâmî, 2003), 12/785; Ebû'l-Berekât Şerefüddîn el-Mübârek İbnü'l-Müstevfî, *Târîhu Erbil*, ed. Sâmî es-Sakkâr (Irak: Dârü'r-Reşid, 1980), 1/112; Ebû Abdullah Cemâlüddîn Muhammed b. Saîd İbnü'd-Dübeysî, *Zeylu târîhi Medîneti's-Selâm*, thk.

yaşadığı bazı beldelerde mekânlara nispet edilmesi de onun halk katındaki tesirini yansıtmaktadır.⁸

Büstî'nin günümüze ulaşan tek eseri *er-Riâye*'dir. Eserin tam adı yazma nüshalarda *Kitâbü'r-Riâye fî tahsîli'l-makâmâtî'l-mezkûrati fî kitâbillâhi teâlâ li's-sâlikîn* şeklinde geçmekte olup,⁹ tasavvufun merkezi kavramları olan hâller ve makamları sistematik biçimde ele almaktadır. Türü bakımından tasavvufi-ahlaki bir eser olan *er-Riâye*, klasik sûfî metin geleneği içinde yer almakla birlikte hacimli ve tematik yapısıyla müstakil bir "makamlar literatürü" örneğidir.

Eser, hacim ve içerik itibarıyla klasik dönem sûfîlerinin seyrüsülûk sürecini açıklamaya yönelik metodolojik metinlerinden biridir. VI./XII. yüzyılda kaleme alınan *er-Riâye*, sistemli bir tasnifle kırk bir makamı açıklarken seksen dokuz kavramı da sûfîlerin tecrübe ettiği hâller bağlamında incelemektedir. Bu yönüyle eser yalnızca teorik bir tasnif değil, aynı zamanda pratik bir irşad rehberi niteliğindedir.

Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dârü'l-garbi'l-İslâmî, 2006), 1/236; Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *el-Muhtasarü'l-muhtâc ileyhi min târîhi İbni'd-Dübeysî* (Bağdat: Matbaatü'z-zaman, ts.), 1/247; Zekiyyüddîn Ebû Muhammed Abdulazîm b. Abdilkavî el-Münzirî, *et-Tekmile li-Vefeyâtî'n-nakale*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1984), 1/97.

⁸ İbnü'l-Müstevfî, *Târîhu İrbil*, 1/112; Ebü'l-Hâris Necmüddîn Üsâme b. Mürşid İbn Münkız, *Kitâbü'l-i'tibâr*, thk. Abdülkerîm el-Eştâr (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 2003), 273-274.

⁹ Ebû Abdullah Muhammed b. İbrahim b. Ahmed el-Büstî, *er-Riâye bi-vasiyyeti'l-mürîdîn fî mekârîmi'l-ahlâk*, thk. İdris Polat (Ankara: Fecr Yayınları, 2025), 39-40.

er-Riâye, günümüze iki yazma nüsha ile ulaşmıştır. Bunlardan ilki, Mısır Dârü'l-kütübi'l-Mısriyye'de Tasavvuf bölümünde hicri 581 tarihli bir nüshadır.¹⁰ Ancak müellif ismine yer verilmediğinden, bu nüsha zamanla Muhâsibi'ye isnat edilmiş ve bu durum eserin asıl sahibi olan Büstî'nin uzun süre tanınmamasına yol açmış olabileceğini düşündürmektedir.¹¹ İkinci nüsha ise Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi Haraççioğlu Koleksiyonu'nda 765 numarada kayıtlıdır. Bu nüsha, hicri 589 yılında müstensih Cafer b. Ebû Abdullah tarafından istinsah edilmiş olup müellifin adı açıkça belirtilmiştir.¹²

er-Riâye, klasik kaynaklara yaslanan fakat tertip ve anlatım tarzı bakımından özgünlük taşıyan bir metin olarak Büstî'nin tasavvuf düşüncesine doğrudan katkısını yansıtır. Hem yazıldığı dönemin ihtiyaçlarını hem de sonraki tasavvufi gelişmeleri dikkate alan yapısıyla eser, literatürde kendine has bir yer edinmeyi hak etmektedir.

2. Eserin Biçimsel Özellikleri, Tertibi, Tasnifi ve Üslubu

Büstî'nin *er-Riâye* adlı eseri biçimsel yapısı, tasnif yöntemi ve dil üslubu bakımından klasik sûfî metinlerin temel özelliklerini taşımakla birlikte bazı yönleriyle onlardan ayrılmaktadır. Bu farklılıklar arasında özellikle her bir makam ve hâl için üçlü bir değerlendirme sistemi kurması, tüm makamları peygamberlerle eşleştirerek

¹⁰ Ebû Abdullah Muhammed b. İbrâhîm b. Ahmed el-Büstî, *Kitâbü'r-Riâye fî tahsîli'l-makâmâtî'l-mezkûrati fî kitâbillâhi teâlâ min makâmâtî'l-yakîn li's-sâlikîn* (Mısır: Dârü'l-kütübi'l-Mısriyye, Tasavvuf, nr. 84).

¹¹ Sezgin, *Târîhü't-türâsi'l-Arabî*, 6/115.

¹² el-Büstî, *er-Riâye*, Haraççioğlu, nr. 765.

anlamlandırması ve bunları sade bir dille aktarması öne çıkmaktadır. Eserin özgünlüğü yalnızca muhtevasında değil; aynı zamanda konuların işleniş tarzı, kavramların düzenlenişi ve sûfî geleneğin diline sadık kalan fakat yoğun sembolizmden kaçınan anlatım yapısında da kendini göstermektedir.

Eserin tertibi, iki ana bölüm altında şekillenmiştir. Birinci bölümde, sûfîlerin manevi eğitim sürecinde aşamalar olarak kabul ettikleri kırk bir “makam” sistematik bir şekilde açıklanmıştır.¹³ Bu bölümde her bir makam kavramsal arka planı, Kur’an ve hadislerdeki temelleri, önceki sûfîlerin görüşleri ve Büstî’nin yorumlarıyla birlikte ele alınmaktadır. Makamlar arasında ahlaki bir terakki çizgisi kurulmuş ve başlangıç makamlarından nihai kemâl makamlarına doğru bir yükseliş tasviri yapılmıştır. Bu yönüyle eser seyrüsülûkûn aşamalarını yalnızca teorik değil, aynı zamanda yaşanabilir ve eğitime konu edilebilir biçimde yani hem pratik hem pedagojik bir yaklaşımla ortaya koymaktadır.

İkinci bölümde ise “fasl” ve “lafız” başlıkları altında seksen dokuz kavram hâl bağlamında değerlendirilmiştir. Bu kavramlar arasında murakabe, havf, recâ, şevk, üns, sükûn, tefvîz, mahv, tecellî gibi klasik tasavvuf terimlerinin yanı sıra dönemin tasavvufi meselelerine dair aktüel vurgular da yer almaktadır.¹⁴ Büstî bu bölümde hâlleri sadece tanımlamakla kalmaz; aynı zamanda onların yaşanma biçimlerini, geçicilik-devamlılık durumlarını, kesbî ya da vehbî olup olmadıklarını da tartışır. Bu yönüyle

¹³ el-Büstî, *er-Riâye bi-vasiyyeti’l-mürîdîn*, 57-375.

¹⁴ el-Büstî, *er-Riâye bi-vasiyyeti’l-mürîdîn*, 378-422.

eser, yalnızca kavramların tanımlarına odaklanan kelime merkezli bir tasnif değil; bu hâllerin sûfî tarafından yaşanma biçimlerini, sürekliliklerini ve kazanımla mı yoksa ilhamla mı elde edildiklerini tartışan, yani bireysel tecrübeyi merkeze alan bir yapıyla inşa edilmiştir.

Tasnif yöntemi bakımından *er-Riâye*, klasik sûfî gelenekle temas hâlinde olmakla birlikte müellifin özgün tercihlerine de açık bir yapı sergiler. Büstî, kırk bir makamı belirli bir öğretim mantığı çerçevesinde düzenlemiş ve her bir makamın sonunda o makama rehberlik edecek bir peygamberi zikretmiştir. Bu yaklaşım, literatürde zaman zaman rastlanan makam-peygamber eşleştirmesini ilk kez bu denli sistemli biçimde uygulayan örneklerden biri olarak dikkat çeker. Bunun yanı sıra Büstî, her makamın avam, havas ve hassü'l-havâs seviyelerinde farklı şekillerde yaşanabileceğini ifade ederek seyrüsülûkün kişisel tecrübeye ve manevi idrak düzeyine göre çeşitlenebileceğini vurgular. Bu çok katmanlı anlayış makamların sabit bir şablonla değil, sâlikin hâl ve derecesine göre dinamik biçimde tecrübe edildiğini ortaya koyar. Makamların sıralanışında genel bir terakki çizgisi gözetilmiş olsa da tertibin mutlak bir sistem değil, dönemin anlayışına ve muhatap kitlenin seviyesine uygun bir irşad yöntemi olduğu anlaşılmaktadır. Zira Büstî, bazı makamları pedagojik gerekçelerle farklı konumlara yerleştirmiş; özellikle riyâ, fakr, zühd gibi makamları aynı çatı altında toplayarak içeriksel yakınlıkları esas almıştır.¹⁵

¹⁵ Polat, *Ebû Abdullah el-Büstî ve er-Riâye Adlı Eseri*, 86-90.

Üslup bakımından *er-Riâye*, ne sadece soyut bir teori kitabı ne de coşkulu bir vecd metni olarak değerlendirilebilir. Müellif ayet ve hadisleri merkeze alarak bunları öncelemiş, ardından klasik sûfî otoritelerin görüşlerine yer vermiş, nihayetinde ise kendi yorumunu sade fakat içten bir anlatımla ifade etmiştir. Anlatım tarzında okuyucuya doğrudan hitap eden kısımlar sınırlı olup çoğunlukla açıklayıcı ve ölçülü bir dil kullanılmıştır. Bu yaklaşım, eserin sadece sûfî çevrelere değil, tasavvuf hakkında bilgi edinmek isteyen daha geniş bir okuyucu kitlesine de hitap ettiğini göstermektedir.

Eserin dikkat çeken bir yönü de müellifin kaynaklarını çoğunlukla açıkça belirtmemesidir. Anonimleşmiş sözler “Bazıları şöyle demiştir.” ya da “Âlimlerden birine göre” gibi genel ifadelerle metne dâhil edilmiştir. Bu tutum, dönemin mezhebî ve siyasi hassasiyetleri dikkate alındığında metnin daha geniş bir okuyucu çevresi tarafından yadırganmadan okunmasını mümkün kılan temkinli bir yazım stratejisi olarak değerlendirilebilir.¹⁶

Bu yapısıyla *er-Riâye*, yalnızca içerik açısından değil tasnif ve ifade biçimiyle de tasavvuf literatüründe dikkat çeken bir klasik olarak öne çıkar.

3. Eserin Muhtevası, Kaynakları ve Yöntemi

Büstî'nin *er-Riâye*'si hacim ve içerik itibarıyla tasavvufun ahlaki boyutunu sistematik biçimde ele alan kapsamlı bir yapı arz eder. Eserde müellif; sâlikin manevi yolculuğu süresince karşılaşabileceği hâl ve makamları

¹⁶ Polat, *Ebû Abdullah el-Büstî ve er-Riâye Adlı Eseri*, 54-64.

yalnızca tanımlamakla kalmaz, bu tecrübelerin kaynağını, işleyişini ve sûfinin iç dünyasındaki yansımalarını da bütüncül bir yaklaşımla açıklar.

Eserin temel muhtevasını iki ana eksen oluşturmaktadır: Makamlar ve hâller. İlk kısımda kırk bir makam detaylı şekilde açıklanmış, her bir makamın zahirî ve bâtinî yönleri ele alınmıştır. Bu kısımda sâlikin imandan yakîne, sabırdan rızaya, tevekkülden teslimiyete doğru ilerleyen bir istikamet üzere manevi terakki süreci tasvir edilmektedir. Makamların anlatımında Kur'an ayetlerine sıkça müracaat edilmekte, ardından hadis rivayetleri ve sûfî sözleriyle açıklamalar desteklenmektedir. Böylelikle sûfî terbiye süreci sadece bireysel tecrübeye değil, aynı zamanda dinî referanslara dayalı bir ahlaki yapılanma olarak sunulmaktadır.

er-Riâye, kaynak kullanımı açısından da dikkat çekici bir yapıdadır. Müellifin temel referans kaynağı Kur'an'dır. Hemen her bir makam ya da hâl bir ayetle temellendirilmekte, ardından hadisler ve klasik sûfî sözlerle açıklanmaktadır. Bu bağlamda Kuşeyrî'nin (ö. 465/1072) *er-Risâle*'si, Herevî'nin (ö. 481/1089) *Menâzilü's-sâirîn*'i ve Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) *İhyâü 'ulûmi'd-dîn*'i açık ve örtük aktarımlarla öne çıkan üç temel kaynaktır. Bu eserler, Büstî'nin klasik tasavvuf geleneğiyle ne denli iç içe olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte müellif, yalnızca bu üç eserle yetinmeyip yer yer Muhâsibî (ö. 243/857), Serrâc (ö. 378/988), Kelâbâzî (ö. 380/990), Ebû Tâlib el-Mekkî (ö. 386/996) ve Hücûvîrî (ö. 465/1072) gibi erken dönem sûfîlerin görüşlerine de dolaylı biçimde yer vermektedir.

Büstî'nin yöntem açısından dikkate değer yönlerinden biri, eserinde zikrettiği ayet ve hadislerin çoğunu bizzat kendi dilinde açıklamaya girişmemesi, bunun yerine bu referansların okuyucuda çağrıştıracakları anlamlar üzerinden ilerlemeyi tercih etmesidir. Bu yönüyle eser, tefsir niteliğinden ziyade irfani çağrışımların ön plana çıktığı bir tasavvufi rehber hüviyetindedir. Diğer yandan müellifin kaynaklara atıf yaparken müellif isimlerini çoğu zaman zikretmemesi, dönemin mezhebî çekişmeleri ve ilmî hassasiyetleri karşısında dikkatli bir üslup benimsemiş olabileceğini düşündürmektedir.

Tahkik sürecinde esas alınan Bursa İnebey nüshası ile Mısır Dârü'l-kütüb nüshasının karşılaştırılması neticesinde metnin zaman içinde bazı farklı istinsah ve nispet sorunlarıyla karşı karşıya kaldığı anlaşılmıştır. Bu tür sorunlar, eserin dolaşımını sınırlandırmış ve tarihî süreçte yeterince tanınmamasına zemin hazırlamış olabilir. Nitekim Mısır nüshasının Muhâsibî'ye nispet edilmesi, metnin yanlış aktarım ve anlam kaymalarıyla karşı karşıya kaldığını ortaya koymaktadır. Bu tür sorunlar, eserin dolaşımını sınırlandırmış ve tarihî süreçte yeterince tanınmamasına zemin hazırlamış olabilir. Nitekim Mısır nüshasının Muhâsibî'ye nispet edilmesi, metnin yanlış aktarım ve anlam kaymalarıyla karşı karşıya kaldığını ortaya koymaktadır.¹⁷

Müellifin dil ve üslubu sade, açık ve öğretici niteliktedir. Sûfî kavramları yoğun sembolizmle değil daha anlaşılır ve pedagojik bir dille aktarması, eserin sadece ileri

¹⁷ Polat, *Ebû Abdullah el-Büstî ve er-Riâye Adlı Eseri*, 63-64.

düzey sûfîlere değil aynı zamanda seyrüsülûke yeni adım atacak taliplere de hitap etmesini mümkün kılar.

4. Eserin Literatürdeki Yeri, Önemi ve Katkısı

Tasavvuf literatüründe makamlar ve hâller konusunu sistemli biçimde ele alan eserler, genellikle Kuşeyrî'nin *er-Risâle*'si, Herevî'nin *Menâzilü's-sâirîn*'i ve Gazzâlî'nin *İhyâü 'ulûmi'd-dîn*'i gibi meşhur metinler üzerinden tanınmıştır. Bu bağlamda, Büstî'nin *er-Riâye* adlı eseri, seyrüsülûk merkezli tasnif geleneği içinde geç dönem fakat özgün bir örnek olarak değerlendirilmelidir. Eser; klasik kaynaklara yaslanmakla birlikte sadece bir derleme hüviyetinde değil aynı zamanda döneminin sûfî sorunlarına cevap arayan, pedagojik ve sistematik yönü güçlü bir metin olarak öne çıkar.

er-Riâye'nin literatürdeki görünürlüğü oldukça sınırlıdır. Bu durumun temel sebeplerinden biri, eserin çok az istinsah edilmiş olmasıdır. Günümüze yalnızca iki yazma nüsha üzerinden ulaşması, metnin yaygın dolaşıma girmesini engellemiş, dolayısıyla hem medrese hem de tekke geleneğinde ikinci plana düşmesine yol açmıştır. Ayrıca Mısır nüshasının uzun süre Muhâsibî'ye ait sanılması da eserin bilimsel olarak yeterince tanınmamasına neden olmuştur.¹⁸ Bu yanlış nispet, Büstî isminin gölgede kalmasına, *er-Riâye*'nin de başka bir otoriteye mal edilerek farklı bir bağlamda okunmasına yol açmıştır.

Büstî'nin kırk bir makam ve seksen dokuz hâli belirli kavramsal kategoriler etrafında tasnif etmesi ve avam-

¹⁸ Sezgin, *Târîhü't-türâsi'l-Arabî*, 6/115.

havas ayırımını gözeterek çok katmanlı bir seyrüsülük modeli ortaya koyması, onun pedagojik ve sistematik yönünü öne çıkarır. Bu yaklaşım sadece gelenekten beslenen değil, onu yorumlayan ve yeniden yapılandıran bir sûfî düşünür kimliğini yansıtmaktadır.

Günümüz tasavvuf araştırmaları açısından *er-Riâye*, iki açıdan dikkat çekicidir: Birincisi, VI./XII. yüzyılda tasavvufun derinleştiği ve tarikat yapılarının teşekkül etmeye başladığı bir döneme ait özgün bir örnek sunmasıdır. İkincisi ise, makamların 41 başlık altında sistemli biçimde ele alınmasının yanı sıra her bir makamın bir peygamberle eşleştirilerek açıklanmasıdır. Bu yönüyle eser, Hücvîrî gibi önceki müelliflerde sınırlı düzeyde görülen makam-peygamber ilişkilendirmesini daha kapsamlı bir yapıya kavuşturarak konuyu ilk kez bu derece sistematik biçimde ele alan kaynaklardan biri olmuştur.

Metnin tahkik edilerek ilmî camiaya kazandırılması sadece bir yazma eserin gün yüzüne çıkarılması değil, aynı zamanda unutulmuş bir tasavvuf anlayışının da ihyası anlamına gelmektedir. Bu açıdan *er-Riâye*, literatür içindeki kıymeti henüz yeterince takdir edilmemiş olmakla birlikte sahip olduğu içeriksel ve yapısal özelliklerle tasavvuf düşüncesine güçlü ve özgün bir katkı sunmaktadır.

Sonuç

Büstî'nin *er-Riâye* adlı eseri, klasik tasavvuf geleneği içinde hâller ve makamların sistematik biçimde ele alındığı, özgün tertip ve yorum içeren nadir çalışmalardan biridir. Eserdeki kırk bir makam ve seksen dokuz hâl tasnifi hem pedagojik bir seyir izlemekte hem de sûfî terbiyenin ahlaki

boyutunu merkeze almaktadır. Müellifin bazı önceki metinlerde de örneğine rastlanan üçlü sınıflandırma yöntemi ile Kur'an temelli açıklamaları yeniden yapılandırması ve özellikle kırk bir makamı birer peygamberle eşleştirerek sunması, *er-Riâye'*yi bu alanda dikkat çeken eserlerden biri hâline getirmektedir.

Büstî'nin klasik kaynaklardan beslenerek fakat taklitten uzak durarak ortaya koyduğu bu çalışma, seyrüsülûk eğitimine dair kapsamlı ve bütüncül bir bakış sunar. Özellikle tasavvufun ahlak merkezli yorumuna sağladığı katkı dikkate alındığında, *er-Riâye'*nin hem tarihî hem de teorik açıdan yeniden okunmaya ve değerlendirmeye değer bir metin olduğu anlaşılmaktadır. Literatürde hak ettiği yeri henüz bulamamış bu eserin tahkik ve tahliliyle gün yüzüne çıkarılması sadece bir metni değil, aynı zamanda özgün bir sûfî düşünce mirasını da ihya etme imkânı sunmaktadır.

Kaynakça

- Büstî, Ebû Abdullah Muhammed b. İbrâhîm b Ahmed.
Kitâbü'r-Riâye fî tahsîli'l-makâmâtî'l-mezkûrati fî kitâbillâhi teâlâ min makâmâtî'l-yakîn li's-sâlikîn. Mısır: Dârü'l-kütübi'l-Mısriyye, Tasavvuf, nr. 84.
- Büstî, Ebû Abdullah Muhammed. *er-Riâye bi-vasiyyeti'l-mürîdîn fî mekârimi'l-ahlâk*. thk. İdris Polat. Ankara: Fecir Yayınevi, 2025.
- Büstî, Muhammed b. İbrâhîm b. Ahmed. *er-Riâye*. Bursa: İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Haraççioğlu, nr. 765.
- Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Ya'kûb. *el-Kāmûsü'l-muhît*. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2005.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrerem el-Ensârî. *Lisânü'l-'Arab*. thk. Emin Muhammed Abdülvehhâb-Muhammed es-Sâdık el-Ubeydî. Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, 1999.
- İbn Münkız, Ebü'l-Hâris Necmüddîn Üsâme b. Mürşid. *Kitâbu'l-i'tibâr*. thk. Abdülkerîm el-Eştâr. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 2003.
- İbnü'd-Dübeysi, Ebû Abdullah Cemâlüddîn Muhammed b. Saîd. *Zeylu târîhi Medîneti's-Selâm*. thk. Beşşâr Avvâd Ma' rûf. Beyrut: Dârü'l-garbî'l-İslâmî, 2006.
- İbnü'l-Müstevfî, Ebü'l-Berekât Şerefüddîn el-Mübârek. *Târîhu İrbil*. thk. Sâmi es-Sakkâr. Irak: Dârü'r-Reşîd, 1980.
- Münzirî, Zekiyyüddîn Ebû Muhammed Abdülazîm b.

- Abdilkavî. *et-Tekmile li-Vefeyâtî'n-nakale*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1984.
- Polat, İdris. *Ebû Abdullah el-Büstî ve er-Riâye Adlı Eseri (Tahkik ve Tahlil)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Sezgin, Fuat. *Târîhü't-türâsi'l-Arabî*. çev. Mahmûd Fehmî Hicâzî. Riyad: İdâretü's-sekâfe ve'n-neşr bi-Câmiati'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 1991.
- Zebîdî, Ebû'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ. *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-Kāmûs*. thk. Komisyon. Küveyt: Matbaatü'l-hükûme, 1965.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *el-Muhtasarü'l-muhtâc ileyhi min târîhi İbni'd-Dübeysî*. Bağdat: Matbaatü'z-zaman, ts.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*. ed. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Dârü'l-garbil-İslâmî, 2003.